

Az olvasási képesség fejlődése és fejlesztése Gondolatok az olvasásról és az olvasástanításról egy tanulmánykötet kapcsán

Az olvasás az egyik legfontosabb eszköztudásunk, hiszen „az írott szövegek megértése, felhasználása és az ezekre való reflektálás”¹ a mindennapi életben való eligazodás igen hatékony, mára nélkülözhetetlenné vált eszköze. Az olvasás jelentőségének felismerése szinte egyidős az írásbeliséggel. „Se úszni, se olvasni nem tud” – írja Platón.² Az olvasástanulás lehetősége a történelem folyamán gyakran kiváltságokhoz kötött volt. Az iskoláztatás történetében az olvasástanítás módszertani kérdései szinte az elsőként jelentek meg.³

Szülőként, oktatóként és kutatóként évtizedek óta szembesülök az olvasástanítás nehézségeivel, kudarcaival. Az 1980-as évektől kezdve a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményei az olvasás tekintetében többször sokkolták a magyar közvéleményt: az iskolások eredményei alapján Magyarország a nemzetközi mezőny utolsó harmadában, gyakran a sereghatók között foglal helyet, különösen a szövegértés tekintetében gyengék az eredmények.⁴

Nemcsak az olvasni tudás színvonala, hanem az olvasás, mint tevékenység kedveltségi foka is egyre csökken. (A két dolog nyilván nem független egymástól...). A különböző szociológiai felmérések szerint 1969-ben az olvasás a legkedvesebb szabadidős tevékenység, a 2001-ben végzett kutatás eredményei szerint 25 tevékenységből a 20. legkedveltebb.⁵

A műholdas tv-csatornák, a videó és a dvd, valamint az internet térhódításával az olvasás még inkább háttérbe szorul. Már az iskoláskor előtti korosztály meseválasztása is erősen tv-hez, filmekhez kötött: a gyermekek kedvenc meséinek több mint a fele filmen (is) látható, és a kedves mesekönyvek, képeskönyvek jelentős része a Disney-filmek alapján készült kötetek közül kerül ki.⁶ Iskolások szülei és pedagógusok gyakran panaszkodnak a kötelező olvasmányok elolvasásának számonkérhetetlenségéről, és időnként olyan hiányosságok tapasztalhatók az irodalmi műveltséget illetően, melyek alapján az általános iskolai tananyag tudása is megkérdőjelezhető. Tanulságos a 2005-ben megrendezett Nagy Könyv verseny néhány eredménye is.⁷ Vajon az értékei miatt szerepel az általános iskolai kötelező olvasmányok némelyike a toplistán, vagy azért, mert azokat ismerjük? A könyvtárakban a könyvkölcsönzés folyamatosan csökken, és ez nem csupán annak köszönhető, hogy a könyvpiac újdonságai közül egyre kevesebb jelenik meg a polcokon a szűkös anyagi lehetőségek miatt... A könyvkiadás mennyiségi mutatói igen magasak, de a minőségi mutatók tekintetében közel sem ilyen pozitív a kép. Különösen érvényes ez a gyermekkönyvek esetében, itt gyakran látzatválasztékkal állunk szemben.

A jelenség régóta foglalkoztatja a szakembereket, a romlás megállítására az utóbbi kb. negyedszázadban számtalan próbálkozás irányult. Új módszertani el-

képzések fogalmazódtak meg az olvasástanítással kapcsolatosan, régen elfeledtek éledtek újjá, új tankönyvcsaládok születtek. Az olvasástanítás területén érvényesült a legnagyobb alternativitás: az első osztályos tanítók 15-féle tankönyvcsaládból választhatnak, 3. évfolyamon ez a lehetőség 24.⁸ Az egyes tankönyvcsaládok alaposabb elemzése során kiderül, tartalmuk és az általuk közvetített módszertani elképzelés tekintetében sokkal nagyobb a hasonlóság közöttük, mint ahogyan azt az első pillanatban gondoltuk. Arról nem is beszélve, hogy a bőség ellenére a gyermekek több mint 90 %-a 3 kiadó könyveiből tanul: „Alsó tagozaton az Apáczai Kiadó tankönyvei a leggyakoribbak (1,9 %), második a Nemzeti Tankönyvkiadó (20 %), [...] a harmadik helyen szereplő Mozaik Kiadót is inkább a községi iskolák választják.”⁹

A normatív pedagógia eszköztárában szerepel még lehetséges helyzetkezelésként a tananyag tartalmának és mennyiségének, a követelményszintnek és a hozzá kapcsolódó értékelésnek, továbbá az óraszámnak a változtatása is. Végül lehetőség az olvasni nem tudó gyermek diszlexiássá nyilvánítása, amely sok esetben a címkézés ellenére mégiscsak egérút. Felmentés a gyermeknek, a szülőnek és a pedagógusnak, legitimizálva az erőfeszítések felfüggesztését: a gyermek senkinek nem felróható és meg nem szüntethető ok miatt nem tud (és nem is fog tudni) olvasni, további teendő nincs. Ugyanakkor a diszlexia korszerű értelmezése alapján nyilvánvaló, hogy a diszlexiásként számon tartott gyermekeknek csak kis hányada a ténylegesen diszlexiás.¹⁰

Az olvasástanítással kapcsolatos problémák megoldását számos más tényező is sürgeti. A társadalomelemzések adataiból nyilvánvaló, hogy a foglalkoztatási ráta érdemi javítása és a hátrányos helyzet csökkentése nem képzelhető el az oktatás lényeges átalakítása nélkül,¹¹ és ebben az olvasástanítás eredményességének közvetlenül és közvetve döntő szerepe van. (Tanulási eredmények és munkaerőpiaci lehetőségek, motiváció, life long learning stb...) A problémák ismerete és a helyzet jobbítására tett számtalan erőfeszítés ellenére a megoldás még várat magára, annak ellenére, hogy az egyes próbálkozások mögött álló szakemberek tudásához és jó szándékához nem fér kétség.

A Józsa Krisztián által szerkesztett tanulmánykötet ebben pozitív változást hozhat. A kötet a kompetencialapú, kritériumorientált pedagógia talaján áll, melynek lényege, hogy a tananyag helyett ténylegesen a gyermek fejlődésének folyamata, annak segítése kerül a középpontba. A hagyományos iskolarendszer a letanítás stratégiájával él: a sokszor nehezen átlátható szempontok szerint kiválasztott, fontosságában nem differenciált tananyag (minden egyformán nagyon fontos) meghatározott idő alatt történő „letanítása” történik, az elsajátított tudás szintjét a gyermekek teljesítményének az adott követelményszinthez viszonyított értékelésével jellemzik.

A kompetenciaalapú, kritériumorientált pedagógiában a pszichikus komponensrendszerek kritériumorientált fejlesztése a cél. A fejlődés segítése addig tart, amíg az adott pszichikus komponensrendszer fejlettsége el nem éri az optimális szintet. Az egyes képességek a gyermekek nagy részénél optimális szintre fejleszthetők. Változik az értékelés módja is: az összegző, minősítő, normaorientált értékelést felváltja a diagnosztikus, kritériumorientált értékelés, amely lehetővé

teszi a fejlődés alakulásának pontos jellemzését, segít a további teendők meghatározásában. Természetesen a tanítás tartalma, melynek révén a fejlődés segítése lehetővé válik, cseppet sem mellékes, kiválasztása azonban a korábbiakhoz képest egészen más szempontok szerint történik: a kultúra továbbadásra érdemesnek tartott elemei közül azok kerülnek be az egyes évfolyamok tananyagába, melyek a gyermekek fejlődését a fejlődés adott szakaszában, szintjén a lehető legoptimálisabban segítik.¹²

A kompetenciaalapú, kritériumorientált pedagógia paradigmaváltást jelent(het) a pedagógiai gondolkodásban. Elméleti alapjául, kiindulópontul szolgálnak a kognitív tudomány területén az elmúlt másfél-két évtizedben született tudományos eredmények, melyek teljesen új alapokra helyezik a fejlődés mibenlétéről, folyamatának alakulásáról való tudásunkat. Ezen eredmények magyarországi megismertetésében a kötet szerzőiként is közreműködő kutatók, a Szegedi Műhely tagjai meghatározó szerepet játszanak.

Az elméleti alapok megismertetése hiánypótló.

„Az olvasás tanítását illetően gazdag a magyar módszertani szakirodalom, ugyanakkor meglepően keveset tudunk az olvasás tanulásáról, az olvasási képesség fejlődéséről, vagyis arról, hogy mi voltaképpen az a folyamat, amelyet segíteni kívánunk.”¹³ – olvashatjuk a kötet bevezetőjének első mondataként.

A módszertani szakirodalmat tanulmányozva valóban szembeötlő, hogy az egyes szerzők kevésbé osztják meg olvasóikkal azt, hogy milyen elméleti háttérrel alapozták meg a leírtakat, pedig az igen nagy mértékben hozzásegítene a módszertani elképzeléseknek a szerző szándékával egyező módon történő értelmezéséhez, tudatosabbá tehetné a megvalósítást.

Az olvasási képességrendszer és fejlődését bemutató kötetben szereplő 14 tanulmány a három legfontosabb kérdéskör köré csoportosított: az olvasási képesség mibenlétéből, az emberi képességek rendszerében elfoglalt helyéből kiindulva mutatja be a képesség fejlődését és a fejlesztés feladatait és lehetőségeit. A kötet szerzői a téma nemzetközi és hazai kutatásait, azok eredményeit összefoglalva, gazdag elméleti háttérrel mutatják be saját kutatásaik eredményeit.

Az olvasási képesség értelmezéséhez szolgál alapul Nagy József tanulmánya, melyből az olvasási képesség, mint pszichikus komponensrendszer struktúráját és funkcióit ismerheti meg az olvasó. Az olvasási képességet felépítő készségek: az olvasáskészség, a szövegolvasó-értő készség és a szövegfeldolgozó-értelmező készség megkülönböztetése nem ismeretlen az olvasással foglalkozó szakemberek előtt, az egyes készségek mélyreható jellemzésével azonban mindezidáig adós volt a szakirodalom.

Az olvasási képesség fejlődésében nagy szerepe van az élményszerző olvasásnak, és ez az olvasókönyvekben szereplő tartalom megválasztásának fontosságára irányítja a figyelmet. A mai magyar iskola hangsúlyozottan a tankönyvből történő tanulásra épít, az olvasás igen fontos eszköztudásunk. Az olvasásnak a tanulásban játszott szerepével, a tanuló előzetes tudásának az olvasottak értelmezésében játszott szerepével, a szövegfeldolgozás lehetséges módjaival külön tanulmány foglalkozik. Sok érdekességet tudhatunk meg arról is, hogy az infor-

mációszerzés, információkezelés érdekében milyen olvasási/ gondolkodási stratégiákat alkalmazunk, milyen hatékonysággal.

A kutatási eredményeket bemutató publikációk célja kettős: az eredmények gondolatébresztő elemzése mellett megismerhetjük a kutatásban alkalmazott eszközöket is. Az olvasási képesség egyik alapvető komponense a szóolvasó készség, ennek fejlődését és a mérésére alkalmas tesztet mutatja be egy másik tanulmány. A szerzők által végzett kutatások lényegében a teljes közoktatási rendszert átfogják. A 2. osztályosok körében végzett olvasásvizsgálat hiánypótló, az olvasásteszt feladatai, az egyes feladatokhoz kapcsolódó eredmények igen elgondolkodtatóak az olvasási munkafüzetekben szereplő feladatok vonatkozásában. A 8–10. és a 10–12. évfolyamosok körében végzett kutatások az anyanyelvhasználat és az olvasási képesség kapcsolódásait tárják fel, kitérnek az egyes tantárgyak kedveltségére és a tantárgyakhoz kapcsolódó attitűdök jellemzésére is. A 3–11. évfolyamosok körében az egyes évfolyamokon keresztmetszeti vizsgálatokat végeztek. Az ezek eredményeit bemutató tanulmány szerzői egyben a tesztelméleti megközelítések árnyalt bemutatására is vállalkoztak.

A kutatási eredményeket bemutató tanulmányok kitérnek a családi háttérre, a szociokulturális közegnek az olvasási képesség fejlődésére gyakorolt hatására is. A családi jellemzőknek a gyermek fejlődésében játszott meghatározó szerepe régóta ismert ugyan, a pedagógiai gyakorlat azonban mégsem tudja jól kezelni ezt. Szó esik a napjainkban oly sokat emlegetett IKT-alkalmazás lehetőségeiről, ráirányítva a figyelmet arra a lényeges tényre, hogy a technikai háttér megléte önmagában nem elegendő.

Több tanulmány érinti a hátrányos helyzetet, mint okot és okozatot, a képességfejlesztésnek a hátrányos helyzet csökkentésében betölthető szerepét. A kötetben olvashatunk a diszlexia mibenlétéről, valamint az olvasás- és írászavar diagnosztikájáról és terápiájáról is.

Az iskolakultúra megújulása szempontjából alapvetően fontos a szövegfeldolgozó képesség fejlesztésének módszereit bemutató tanulmány, amely a DIFER folytatásaként,¹⁴ ráépülve a 2–6. évfolyamokon segíti a szövegértésnek és a gondolkodási képességnek a tanítási órákon zajló, tananyaghoz kapcsolódó fejlesztését.

A kötet nem módszertani kiadvány. A témához kapcsolódó elméleti háttér differenciált és színvonalas bemutatásával és a gazdag kutatási eredmények elemzésével nagymértékben hozzásegít az olvasástanulással kapcsolatos fontos kérdések újszerű megfogalmazásához és megválaszolásához, szemléletalapozó és formáló az egyes módszertani elképzelések kidolgozásában. A leírtak végiggondolása és hasznosítása várhatóan jelentős mértékben hozzájárul az olvasástanítás eredményesebbé válásához, javulást hoz az olvasni tudásban és az olvasás kedvelésében egyaránt.

Szombathelyiné Nyitrai Ágnes

(Az olvasási képesség fejlődése és fejlesztése. Szerk: Józsa Krisztián. Budapest: Dinasztia Tankönyvkiadó, 2006. 295 p.)

Jegyzetek

- 1 Vári Péter (2003, szerk.): PISA-vizsgálat 2000. Műszaki Könyvkiadó, Bp. 35. p.
- 2 Idézi: Fináczy Ernő (1906): Az ókori nevelés története. Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, Bp. 82.p.
- 3 A témáról ld. bővebben pl.: Németh András – Pukánszky Béla (2004): A pedagógia problémátörténete. Gondolat Kiadó, Bp. 505–539.p.
- 4 A témáról ld. bővebben pl.: Cs. Czachesz Erzsébet (1998): Olvasás és pedagógia. Mozaik Oktatási stúdió, Szeged; Vári Péter (2003, szerk.): PISA-vizsgálat 2000. Műszaki Könyvkiadó, Bp.; Csíkós Csaba (2006): Nemzetközi rendszerszintű felmérések tanulságai az olvasástanítás számára. In: Józsa Krisztián (2006, szerk.): Az olvasási képesség fejlődése és fejlesztése. Dinasztia Tankönyvkiadó, Bp. 175-189.p.
- 5 Nagy Attila vizsgálata, idézi: Adamikné Jászó Anna: Okozat és okok korunk olvasáskultúrájában. *Könyv és Nevelés*, IX. évf. 2007/2. szám, 37. p.
- 6 Bővebben: saját kutatási eredményeim, pl.: az 1990-es évek első felében bölcsődések és szüleik, 2002/2003-ban pedig óvodások és szüleik körében végzett vizsgálatok
- 7 Pál Judit (2005): A Nagy vagy a Könyv. In: *Fordulópont*. VII. évf. 28. szám, 2005/2. 16-19. p.
- 8 Ligeti Csákné: A magyar nyelv és irodalom helyzete a közoktatás elemi szakaszában (1–4. évf.)
<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=tantargyak-Ligeti-Magyar> letöltés dátuma: 2007.02.
- 9 Imre Anna: Tankönyvválasztás, tankönyvhasználat. In: *Educatio*. 2000. ősz. 446–447. p.
- 10 A témáról bővebben pl.: Csépe Valéria (2006): A diszlexia természete. In: Józsa Krisztián (2006, szerk.): Az olvasási képesség fejlődése és fejlesztése. Dinasztia Tankönyvkiadó, Bp. 61–75. p.
- 11 A témáról bővebben ld.: Csapó Benő – Fazekas Károly – Kertesi Gábor – Köllő János – Varga Júlia: A foglalkoztatás növelése nem lehetséges a közoktatás átfogó megújítása nélkül. *Élet és Irodalom*, 2006. nov. 17., vagy: Magyarország Holnap. Oktatási Kerekasztal anyagai.
<http://oktatas.mholnap.digitalnatives.hu/index.php>
- 12 A témáról bővebben többek között: Nagy József (2000): XXI. század és nevelés. Osiris Kiadó, Bp. vagy Nagy József (2007): Kompetenciaalapú kritériumorientált pedagógia. Mozaik Kiadó, Szeged
- 13 Józsa Krisztián (2006, szerk.): Az olvasási képesség fejlődése és fejlesztése. Dinasztia Tankönyvkiadó. 9. p.
- 14 Nagy József, Józsa Krisztián, Vidákovich Tibor, Fazekasné Fenyvesi Margit (2004): DIFER Programcsomag. Az elemi alapkészségek fejlődése 4–8 éves életkorban. Mozaik Kiadó, Szeged